

MÉSZÁROS IRÉN

A Berger–Német ötvösdinasztia öröksége

IPARMŰVÉSZETI EMLÉKEK EGY SZOMBATHELYI KÖZÉPPOLGÁR CSALÁD OTTHONÁBAN

2021-ben Németh Zsuzsanna és Németh Ádám egy több generáció által megőrzött, neorokokó szalongszobát és festménykollekciót ajánlott fel a Savaria Múzeum számára. E nemes gesztus lehetővé teszi, hogy betekintést nyerjünk egy 20. század elején kialakított szombathelyi dekoratív polgári lakás fényűző fogadószobájába. A kuriózumnak számító neorokokó garnitúra reprezentálja a városi polgár ízlését, az 1920-as évek divatját; a több mint százéves „Ötvös” üzlet működtetése, a négygenerációs családtörténet, életút kis szelete a 20. századi történelemnek; a társalgó kiegészítői, a festmények, a fényképek, a dísz tárgyak pedig felidéznek a Szombathelyen a század közepén virágzó kulturális életet, kapcsolódását az országos szellemi körforgásba. Különleges helyzet, hiszen nemcsak a berendezést örökölte meg a múzeum, hanem a bútorokon keresztül egy középpolgári neológ zsidó család és leszármazottai sorsát is követhetjük, mindennapjaiba is bepillantunk. A Savaria Múzeum *Az ötvös – A szombathelyi Berger és Németh család öröksége* című állandó kiállításban állít emléket Szombathely legrégebbi, ma is működő üzletének, s a tulajdonos Berger–Németh dinasztia tagjainak.

Németh Zsuzsanna és Németh Ádám Berger Zoltán (1876/1877–1942) óras-látsszerész-ékszerésmester leszármazottai. Berger Zoltán izraelita családban született, Berger Vilmos és Berger Róza gyermekeként. „Óras-ékszerész édesapám Páparól került

Berger Zoltán. Fotó: Knebel Jenő, 1922.
(Savaria Múzeum, HK118)

Szombathelyre 1907 februárjában”¹, s a Városi Tanácstól még ugyanebben az évben megkapta az iparendélyt.² A város központjában, a Király utca 1. szám alatti (ma: Király utca 1.) Legáth-palotában nyitott üzletet. Az 1910-es évek elején az „Uhrmacher” átköltözött a Horváth Boldizsár tér 12–14. szám alá (ma: Fő tér 12.), a modern, sze-

- 1 Baljós a menny felettem. Szerk. Balázs Edit, Katona Attila. Bp., 2001. (továbbiakban: Balázs–Katona, 2001.) 229. p.
- 2 Központi Értesítő, 1924. 50. sz. 1610. p.

Hirdetés. Szabad Vasmegye,
1947. december 14. 4. p.

cessziós stílusban épült Szombathelyi Takarékpénztár épületének sarkára.³

A kuriózumnak számító, központi fűtéses, csinos üzletben külön kirakatban álltak az aranyak, az ezüstök és az alpakák. Berger Zoltán üzletének kínálatát látszerek, gramofonok és gramofonlemezok árusításával is bővítette. A mester az üzlet galériáján dolgozott segédjével, felesége és leánya, Klára pedig vitte a boltot.⁴

1928-ban az Erzsébet királyné utca 13. szám (ma: Fő tér 23.) alatt főüzletet nyitott.⁵ Az üzlet vezetése mellett az Ipartestület Órás, Ékszerész, Látszerész Szakosztálya díszelnöki tisztét töltötte be Szombathelyen.⁶ Adományaival támogatta a Szombathelyi Főgimnázium és a Felső Kereskedelmi Iskola diákjait.⁷ Iparát haláláig, 1942-ig folytatta, ekkortól üzlete vezetését Klára lányának férje, a Berger Zoltánnál segédként dolgozó Németh László vette át. Németh László 1939-től tanulta az ékszerész szakmát.⁸ „Akkoriban láttam meg egy vésnök kirakatát, gondoltam, ez közel áll ahhoz, amit én szeretnék. Beálltam a Berger órás-ékszerész céghez, ahonnan nemcsak szakmát, feleséget is kaptam...”

1944 tavaszán kiiktatták a zsidó kereskedők boltjait. „A németek bevonulása után nem sokkal bezárták a zsidó üzleteket. Jöttek a hivatal emberei a Fő téren, s amikor

Takarékpénztár épülete. Fotó: Farkas Géza,
1930 k. (Savaria Múzeum, HP1527/33)

a mi üzletünkhöz értek, – bár mindenki tudta, hogy zsidó bolt –, meglátták a cég-táblán a tulajdonos nevét: Németh László. Hirtelen megtorpantak. Apám már két éve (1942) halott volt, a férjem vette át az üzlet vezetését, ez lett a szerencsénk.”⁹

A holokausztot nem élte túl Berger Zoltán özvegye, Schlésinger Róza és fia, dr. Berger László sem.¹⁰ Az ötvösmesterséget Berger Klára és férje vitte tovább, a szakma szeretetét átörökítették gyermeküknek.

„Amikor a háborúnak vége lett, egyik percről a másikra fel kellett számolni az ékszerüzletet. A Nemzeti Bank képviselői elvették az aranyat, papírt természetesen ad-

3 Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára. Bp., 1924. 1400. p.
4 Balázs–Katona, 2001. 229. p.
5 A magyar ipar almanachja II. Szerk. Dr. Dálnoki-Kovács Jenő. B., 1929. 416. p.
6 Nemesfémipari Közlöny, 1942. 4. sz. 4. p.

7 Iskolai értesítő. Szombathely – Fiú Felső Kereskedelmi Iskola, 1910. 29. p.; Iskolai értesítő. Szombathely – Katolikus Gimnázium, 1915. 84. p.; Uo., 1916. 56. p.; Uo., 1917. 48. p.
8 „Az örökség, a szakma szeretete kötelez.” = Vasvármegye, 1993. márc. 28. 2. p.
9 Balázs–Katona, 2001. 232. p.
10 Kelbert Krisztina: Szentől szemben. Képek a szombathelyi zsidóság történetéből. Szombathely, 2016. (továbbiakban: Kelbert, 2016.) 52–54. p.

tak róla. A háború után nővéremmel egy kis büfét nyitottunk a bolt helyén. Néhány hónap múlva visszaállt az ékszerbolt, az uram megmaradt »maszeknak«, de arannyal nem foglalkozhatott, ötvös lett.”¹¹

Az 1940-es években az Erzsébet királyné utca 29–30. szám alatt, majd a mai helyén, a Fő tér 43. szám alatti üzletben működött az óra- és ékszerbolt.

Németh László 1985-től fiát, B. Németh Lászlót bevonva működtette az óra- és ékszerüzletet. 1999-től B. Németh László fia, Németh Ádám is az üzletben dolgozik, 2021 óta a vezetője.

Szombathely városa a 19. század második felében és a 20. század elején országosan is kiemelkedő dinamizmussal fejlődött és növekedett. Már a 19. század első felében is a Nyugat-Dunántúl egyik legjelentősebb kereskedelmi központjaként működött, és a vasúthálózatba való bekapcsolódásának köszönhetően tovább tudta erősíteni pozícióit.¹² Lakossága közel ötszörösére, a beépített területe háromszorosára emelkedett. A dualizmus kori lakosságnövekedés a korszak magyar városaival történő összehasonlításban körülbelül Budapest demográfiai fejlődésével egyezik meg.¹³ A polgári népesség száma az első világháború előestéjén túllépte a 30 ezret, s ezzel a Dunántúlon az ötödik legnépesebb várossá vált. Az 1872-től rendezett tanácsú város rangú település fontos közigazgatási, kereskedelmi és pénzügyi központtá vált, széles körű iskolahálózatot épített ki, parkok létesültek, valamint nagyszámú katonaság és számos ipari lé-

tesítmény települt meg a határain belül. Nemcsak a város területe növekedett, minőségileg is átalakult. Az épületállomány korszerűsödött, az 1910-es évekre teljes körű, fejlett infrastruktúra épült ki, utcákat nyitottak és előírások készültek városrészekkel kapcsolatban.¹⁴ Ezek eredménye lett Szombathely mai úthálózata, parkjainak, hídjainak, a déli, keleti és nyugati városrészeinek kialakulása. A város rohamos fejlődése, a népesség számának ugrásszerű emelkedése szükségszerűen vezetett a lakásviszonyok romlásához, ugyanakkor a telkek drágulásához. A városképet napjainkig meghatározó épületek megszületése mellett (zsinagóga, törvényszék, múzeum, vasútállomás, premontrei rendház, evangélikus templom, víztorony), a modern urbanizáció, fejlődés csalhatatlan jele a bérházak megjelenése volt. A látványos, gazdagságot sugalló épületek többsége a korábbi korszakok építészeti elemeit, formakincsét felhasználó, újrafogalmazó és vegyítő historizáló, illetve eklektikus stílusban készült.¹⁵ A házak kő- vagy téglafalazatúak, s cseréptetőzettel fedettek voltak. A fürdőszobák arányát tekintve a legfejlettebb városok közé tartozott Szombathely. A rendezett tanácsú városok közül itt volt a legmagasabb a cseléd-szobák aránya, ez a helyi polgári középosztálybeli családok nagy számára utal.¹⁶

11 Balázs–Katona, 2001. 232. p.

12 Tangl Balázs: A modern város. Szombathely történelmi reprezentációja és helyi identitása a századfordulón. <http://www.vasiszemle.hu/2017/03/tangl.htm> (Megtekintve: 2025. május 25.) (továbbiakban: Tangl, 2017.)

13 Kárpáti Zoltán: Városszerkezet és a polgárosodás esélyei Szombathelyen. = Társadalomkutatás, 1991. 1. sz. (továbbiakban: Kárpáti, 1991.) 79–80. p.

14 Melega Miklós: A modern város születése – Szombathely infrastrukturális fejlődése a dualizmus korában. In: Archivum Comitatus Castriferrei 5. Szerk. Tilcsik György. Szombathely, 2012. 479. p.

15 Melega Miklós: A szombathelyi Fő téri házak építéstörténete a dualizmus korában. In: Archivum Comitatus Castriferrei 1. Szerk. Mayer László, Tilcsik György. Szombathely, 2004. (továbbiakban: Melega, 2004.) 449. p. (Előadások Vas megye történetéről; IV.)

16 Kárpáti, 1991. 79–80. p.

Ebben az időben több bérház is épült a városban.¹⁷ Épületállománya 1869 és 1910 között megötszöröződött, a többemeletes házak építésével a korábban földszintes, egyemeletes belváros fokozatosan a vonzó, modern nagyvárosok képét öltötte magára. 1910-ben az 1762 földszintes mellett már 251 egyemeletes, 52 kétemeletes és 3 háromemeletes épület volt a városban.¹⁸ A bérházak földszintjén többnyire üzleti célra hasznosítható helyiségeket alakítottak ki, amelyek a legkülönbözőbb szolgáltatási funkciók megtelepedését tették lehetővé. Az utca így nem pusztán lakóövezetet alkotott, hanem a vendéglátóipar, a kereskedelmi és a pénzügyi élet központjává is vált.¹⁹ Építésénél fontos szempont volt, hogy a bérlakások állandó jövedelmet, előnyös befektetést jelenthettek tulajdonosának.²⁰

Az igény a magánélet teréről szolgáló bérlakásokra elsősorban a gyorsan növekvő tisztviselő és értelmiségi rétegből jelentke-

zett, de a nagyvárosokban csatlakozott hozzá a városba beköltöző arisztokrácia, és ilyen lakásokra volt igénye a kereskedőknek is, akiknek a lakástól már különvált a boltjuk, a műhelyük.²¹

Szombathely ekkori társadalmára, foglalkozási szerkezetére az értelmiségiek és hivatalnokok nagy száma volt jellemző. Tekintélyes csoportként jelent meg a háztulajdonosok vagyoni rétege, és számottevő volt a polgárosult kézműves-iparosréteg is. Fontos társadalmi szerepet töltöttek be a nagyrészt zsidó származású kereskedők, ők adták a város gazdasági és pénzügyi életének vezető elitjét.²² Bár az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása gazdasági hanyatlást eredményezett, és a megyeszékhely elvesztette gazdasági háttérbázisát, a helyi izraelita vállalkozók, iparosok, kereskedők a két világháború között is kiemelkedő szerepet játszottak a város gazdaságában.²³ „A Szombathelyi Takarékpénztár épületében ez idő tájt csak zsidó üzletek működtek. Akadt ugyan egy-két keresztény üzlet is, mint a Fábíán pék boltja, de azt lehet mondani, hogy a belvárosban az üzletek 90%-át zsidók birtokolták. A kereskedők néha látványosan összetartottak, amikor a halott Deutsch posztóst végigvitték a városra, mindenki tisztelete jeléül leengedte üzletében a redőnyt. 1944 tavaszán végérvényesen kiiktatták a szakmailag jól felkészült, szorgalmas, becsületes kereskedők üzleteit, pedig ezek a többgenerációs családi vállalkozások alaposan kivették a részüket a jótékonykodásból is.”²⁴

Berger Zoltán Szombathely egyik legszembetűnőbb részén, a vármegyeház mellett, az Is-

17 A város a Kőszegi utca és a Fő tér találkozásánál épített bérházat (1897), melynek tervpályázatát Fischer Ferenc nyerte el. A Fő tér és a Király utca sarkán áll a Rauscher Miksa tervezte Legáth-féle bérház (1906–1908). Kőszegi utca 23. szám alatt épült fel Széll Ödön egykori kétemeletes bérháza (1896–1897), amely szintén Rauscher Miksa nevéhez köthető. Bérház volt a Széll Kálmán és Király utca sarkán álló kétemeletes Batthyány-ház (1894–1895) is, melyet Brenner János tervezett. Több kisebb bérház épült a Király utcában, a Széll Kálmán utcában és az Óperint utcában. Melega, 2004. 449. p.

18 Tangl, 2017.

19 Melega Miklós: „Szombathely Andrassy útja”. A Széll Kálmán utca története a dualizmus korában. In: Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Szerk. Mayer László – Tilcsik György. Szombathely, 2003. 465. p.

20 Az emelt bérpalota azonban túl sokba került és kevés jövedelmet hajtott, ráadásul az amortizációt is a vármegyének fizette, és mind jelentékenyebb lett a költségvetésben mutatkozó deficit... Végül a Mikos-ház deficitjének fedezését pótvajadalmazás utalványozásával az állam magára vállalta. Mikor a vármegye spekulál. = Pesti Hírlap, 1908. jún. 14. 11. p.

21 Hanák Péter: Polgárosodás és urbanizáció. (Polgári lakáskultúra Budapesten a 19. században). = Történelmi Szemle, 1984. 1–2. sz. 125. p.

22 Kárpáti, 1991. 80. p.

23 Kelbert, 2016. 53. p.

24 Balázs–Katona, 2001. 229–230. p.

Vármegyeház, Mikos-ház. Fotó: Vizmathy Géza, 1902. (Savaria Múzeum, HP249)

kola utca (ma: Hollán Ernő utca) 1. szám alatti bérházban, az 1897-ben épült ügyvezetett Mikos-ház második emeletén élt három gyermekével, Klárával, Judittal és Lászlóval. A család otthonát adó bérpalotát 1896-ban építtette a vármegye a régi, egy-szintes Mikos-ház helyén.²⁵ A Berzsényi téren, a püspöki palota, a városháza, a vármegyeháza és a gimnázium szomszédságában álló bérpalotát hivatalok, szolgálati lakások és a bérház befogadására tervezték. A bérház tervezését már évekkorábban fontolgatta a vármegye, építésével kapcsolatban 1879-ben Ludvig Schöne küldött Bécsből a szombathelyi polgármesteri hivatalnak egy levelet, amelyben mint báró Mikos Edéné megbízottja a régi ház helyett építendő új épület helyére tesz javaslatot.

25 A bérpalota helyén a 19. században báró Mikos László háza állt. Ennek lebontásakor 1896-ban római falmaradványokra, mozaikra bukkantak. A mozaikból megmentett rész a Savaria Múzeum Lapidariumában látható. P. Buocz Terézia: Savaria épületeinek topográfiaja. = Archeológiai Értesítő, 1962. 2. sz. 265. p.

Bár a megyeházával közel egy síkban javasolt utcai beépítés nem valósult meg, s az új épület a régi utcavonalon maradt, a mai Hefele utca kialakításának az ötlete ettől számítható.²⁶

Az elit környezet megkövetelte, hogy az épületet a szombathelyi polgárosodás időszakának legjelentősebb építészete tervezze, így Vas megye Rauscher Miksát (Léva, 1850? – Szombathely, 1934. október 14.) kérte fel.²⁷ A bérpalota tükrözte a társadalomban végbement liberalizálódást, hiszen egyetlen

26 Szilágyi István: Adalékok Ludwig Schöne munkásságához. = Vasi Szemle, 2003. 3. sz. 328. p.

27 Rauscher Miksa készítette a premontrei rend gimnáziumának (1893–1894, Széchenyi u. 2.) és rendházának (1895) terveit, Széll Ödön bérpalotáját (1896, Kőszegi utca 23.), a Szombathelyi Általános Takarékpénztár épületét (1903, Fő tér 36.), a ma már nem látható Kioszkot (1905, Szent István park), a Fehér Kereszt Egylet gyermekórházát (1905, Paragvári u.), a Jegyző–internátust (1913, Jókai Mór u. 14.). Balogh Péter: Rauscher Miksa műépítész (1850–1934) munkássága. In: Archivum Comitatus Castriferrei 4. Szerk. Mayer László – Tilcsik György. Szombathely, 2010. 275–288. p. (Előadások Vas megye történetéről V.)

épület adott otthont különböző rétegeknek. Az első és a második emeletek reprezentatív lakásainak nagypolgári bérlői mellett a lakók többségét a közép- és kispolgárság és a szerény módú hivatalnokság, értelmiség alkotta. A lakások átlagosan 3–6 szobások voltak, legfőbb funkciójuk a magánszféra biztosítása volt. Már nem volt szükség arra, hogy a lakások nagy terei összejöveteleknek adjanak helyet, hiszen az egykori főúri palotákban zajló élet színtereit átvették a polgári társadalom közösségi életének helyszínei: a színház, a kaszinó, a hangversenyterem, a kávéházak, a vidadó stb.²⁸

A bérházban lévő lakások rangját, tekintélyét a szobák száma, a fürdőszoba megléte, a belmagasság is tükrözte. Az első emeleten öt-hat szobás, fürdőszobával rendelkező lakások, a második emeleten egyszerűbb, háromszobás lakások foglaltak helyet. A Berger család 1914 szeptembere (Berger László születése) és 1916 decembere (Berger Klára születése) között költözött az Iskola utca 1. szám alatti (ma: Hollán Ernő utca) bérház egyik második emeleti lakásába. A lakás belmagassága 3,7 m volt, a szobák alapterülete a 20 m²-től 30 m²-ig terjedt. A lakáshoz előszoba, konyha, cselédszoba és kamra tartozott. A lakásban világosan szétvált a szoroson vett reprezentációs tér, az intimszféra és a háztartás ellátására rendelt „szolgálati” helyiségek szférája. Pár percre a lakástól, a főtéri szecessziós Takarékpénztár (1912) sarkán volt ebben az időben az óra- és ékszerbolt. Berger Klára így emlékezett vissza otthonukra: „A Hollán Ernő utcában, a Mikos-ház második emeletén laktunk. Két nagy és egy kis szobából állt a lakásunk. Bár akadtak rossz periódusaink, de mindenek lányt,

Berger Zoltánné Schlésinger Róza.

Fotó: Knebel Jenő, 1922.

(Savaria Múzeum, HM.2023.25.1.)

cselédet mindig tartottunk. Anyám irányította a háztartást, vezette az üzletet és a gyermekek neveléséről gondoskodott. Karitatív munkát is szívesen végzett, gyakran elment virrasztani beteg gyerekek mellé.²⁹

A lakás divatos szalonjának kialakítását, a neorokokó bútor megrendelését az előkelő otthonok példája ösztönözhetette, melyben fontos szerepet játszhatott a feleség, Berger Zoltánné Schlésinger Róza ízlésvilága is.

A szalon, mely a vagyonosabb polgárok otthonaira volt jellemző, s melyet bútorzata és annak kiegészítői jelentősen megkülönböztettek egy egyszerűbb nappalítól, reprezentációs célokat szolgált. A Berger család szalonjának díszje az aranyozott neorokokó ülőgarnitúra volt, melyet a fal mellett,

28 Merényi Gyula: A lakáskultúra hagyományából. Bérpalota az Andrássy úton. = Lakáskultúra, 1999. 5. sz. 104–105. p.

29 Balázs–Katona, 2001. 229. p.

aszimmetrikusan helyeztek el, így kialakítva egy beszélgetőssarkot. A vendégek fogadását, kényelmét számos ülőalkalmatosság szolgálta, a csodálatos tükör, a díszes paravánok a luxust és az intimitást erősítették. Nem ismerjük a szalongoarnitúra tervezőjét, készítőjét, és a készítésének pontos idejét sem tudjuk, azonban néhány fénykép segíti a meghatározást. A Történettudományi Osztály Knebel üvegnegatívok gyűjteményében található az a Knebel Jenő által 1922-ben készített portré, melyen Berger Zoltán háta mögött a féloldalas ülőke díszes faragása látható. Az 1932–1942 között készült családi képen³⁰ pedig a reneszánsz mintájú falikárpit és a neorokokó garnitúra egyik elveszett karosszéke ismerhető fel.

A bútorok, mint a lakberendezés információhordozó kellékei, egy korról és az akkor élt emberekről mesélnek. A bútor tükrözi az egyes társadalmi és kulturális változásokat, ugyanakkor a történelmi-politikai események, a technológiai fejlődés, az életmód átalakulása is befolyásolja a lakáskultúrát. A divat elsősorban az elittől függött, akik a lakáskultúrát, akárcsak az öltözködést, a kiváltságos pozíció kifejezésére is használták. Az 19. század második felének sokszínű lakáskultúrája magával hozta a hazai középosztálybeli bútorgyárosok felemelkedését is. Az ezredéves országos kiállításon budapesti, aradi, kassai, kolozsvári, szegedi, temesvári és nagyszombati iparosok jelentek meg munkáikkal. Román, gót, régi és modern reneszánsz, barokk, rokokó, empire, különféle angol és népies magyar és horvát nemzeti stílusokat mutattak be a kiállítási enteriőrökben.³¹ „Fogyasztó közönségünknek divatszerűen váltakozó és szeszélyesen szét-

Női fogadószoba. Az iparművészet 1896-ban.
Millénniumi emlékkönyv.
Szerk. Ráth György. Bp., 169. p.

ágazó ízlése, de az egész művészetünknek internacionális, stilkereső iránya híven tükröződik vissza lakberendezéseinken, amennyiben azok egy bizonyos egységes korszellem és közízlés hiányával, úgy szólván az összes létező stílfajok és stílárnyalatok utánzásában, tetszelegnek. A stílusok sokaságában ez időszerint a francia műírányok vannak túlsúlyban, melyek kiállításunkon egy néhány igen sikertelt interieurrel képviselvék³² – írta Aigner Sándor a *Millénniumi emlékkönyv*-ben.

„A belső tér elrendezésének ez a megváltozása tette azt is, hogy az ékítmények túlterhelt nehézségét mindenféle könnyed, jó ízlésű és ezernyi módon variált faragású

30 Balázs–Katona, 2001. 231. p.

31 Gaul Károly: Bútoriparunk és a díszítő iparok az ezredéves országos kiállításon. = A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye, 1897. 6. sz. 263–276. p.

32 Aigner Sándor: A bútor-műipar. In: Az iparművészet 1896-ban. Millénniumi emlékkönyv. Szerk. Ráth György Bp., 1897. 172. p.

díszítésekkel helyettesítették. A kandallókat a följük helyezett táblaképek vagy hatalmas domborművek helyett tükrökkel díszítették, ezek azáltal, hogy megduplázzák a velük szemben lévő dolgokat, élőképeket alkotnak, amelyek megnagyítják és megélelénkítik a lakásokat, a vidámság és a pompa olyan légkörrel látják el őket, amilyen azelőtt sohasem volt sajátjuk. (Pierre Patte).³³

A művészetek fővárosában, III. Napóleon uralkodása (1852–1870) idején újra felfedezett rokokó stílus gyorsan népszerűvé vált Európában, elsősorban az iparművészet és a belsőépítészet–lakáskultúra terén. Az Osztrák–Magyar Monarchia területén a kastélyfelújítások és a városi paloták építése során sok arisztokrata, tehetősnagypolgár rendelt divatos neorokokó bútort. A keszthelyi Festetics-kastély, a betléri Andrassy-kastély, a világosi Bohus-kastély, a budai Emmer-palota (ma Bem rakpart 8. szám), a Nemzeti Múzeum mögött álló Károlyi-palota (ma Pollack Mihály tér), az egykori Wenckheim-palota (ma Központi Szabó Ervin Könyvtár) szalonjaiban, fogadótermeiben hasonló garnitúrák, díszítőelemek várták a korabeli vendégeket, mint amilyeneket a Berger–Németh család örökségében láthatunk.

A 19. század végi Szombathelyre azonban nem volt jellemző a városba beköltöző, palotákat építő arisztokrácia, így a lakáskultúra terén a Berger család számára nem volt közvetlen követendő minta. Nem ismerjük a lakás többi terének a berendezését; valószínű, hogy a reprezentációs célokat szolgáló szalon bútorzata felülmúlta a lakás többi berendezését. Az azonban biztos, hogy a 20. század elején a Berger család olyan kirívóan fényűző szalont hozott létre polgári otthonában, amely a korszak legsikkesebb,

csak a módosabbak számára elérhető bútorait és berendezési tárgyait tartalmazta.

A neorokokó stílus a kényelem és a megihittség jegyében frissítette fel és alakította a kor igényéhez a korábbi bútortípusokat. Ez elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a bútorszerkezeteket az emberi testhez igazították és jellemzővé vált a finom, minőségi kárpitozás. Az új stílus a mindennapi élethez alkalmazkodott, meghonosította a kényelmet a bútorművészetben. A lakáskultúrát jelentősen meghatározó irányzat hullámzó, könnyed, gyönyörű formákat hozott divatba. A hullámos vonalak és az íves formák váltak kurrenssé, a kiszámítottság, szigorúság világát természetes, organikus alakzatok váltották fel. A fákon, figyelembe véve az erezetet, az aranyozás, fényezés vagy a világos színű festés dominált, faragott indák, kagylódíszek, virágfüzérék árasztották el a berendezéseket, a kárpitozás drága textilek felhasználásával történt. A faragott motívumok és a precíz kidolgozások kiemelték a bútorok művészi vonását, a gazdag anyagok és a gondos kidolgozások a luxust és az időtlenséget sugallták. A bútorok önmagukban is remekművek, amelyek részletességükkel és művészi értékükkel hozzájárultak a lakóterek atmoszférájához, egyfajta státuszszimbólumként szolgáltak.

Ennek az elegáns, s egyben könnyed stílusnak a szép példája a szombathelyi hagyatéknak 20. század elejéről származó ülőgarnitúrája, két karosszék, két támlás szék, etruszk, féloldalas ülőke, kanapé, tükör, asztal, paraván, kandallóparaván, gobelin, vitrinszekrény, konzolasztal, két fehér zsírkőoszlopon álló dísz együttese.

A finom, aranszínű virágmintás huzattal borított kanapé négy karcsú, hajlított lábon áll. Levél és kagylódíszes káva felett ülőlapja vese alakú. A háttámlája aszimmetrikus, hullámos ívelésű, a fakeretezésen áttört kagyló- és növénydíszek láthatók.

33 Baróti Dezső: A rokokó. Bp., 1986. 205–206. p.

A kartámaszok ívesek, akantuszlevelekkel díszítettek. Rendkívül légies, könnyed, vonzó bútordarab.³⁴ A legszebb bútordarabok közé tartozó féloldalas ülőke hajlított lábait és a kávét is akantuszlevelek díszítik, a karfa az ülőrészsel találkozáva áttört faragású. A csodálatos ívű háttámla felső keretén hosszan virágdísz látható. A Berger Zoltánról készült portrén az ülőke faragással díszített háttámlája tűnik fel.³⁵

A két elegáns karosszék négy, íves, csigás lábon áll. A viszonylag alacsony háttámlája hullámos, áttört indás, kagylós, *rocaille*-os faragású. Ülése elől kiszélesedik, kartámasztója íves, akantuszleveles. A támlája és az ülése is párnázott.³⁶

Az etruszk négy, ívelt lábát akantuszlevelek, virágok gazdagítják. Párnázott karfája hajlított, a farész volutában végződik.³⁷

Az áttört díszes támlájú szék négy, a kávánál virágdíszes, balluszteres lába enyhén hullámos, szalagdíszes kávarészt tart. Az ülése íves, elől kiszélesedő. Az ovális háttámla keretén gyöngyosor- és szalagdísz fut végig, közepét három keskeny gyöngyosoros léctag tölti ki, ovális virágfejekkel tagolva. A másik szék szögletes háttámlája kárpitozott, oldalról oszlopok keretezik, teteje párkányos kiképzésű.³⁸

Jellegzetes bútordarab a szintén aranyozott vitrin, kecses, négy lábú, üvegablakos, belül polcos szekrény, amelybe a család a büszkeségeit helyezhette el, családi ereklyéket, érmeket, műtárgyakat, régiségeket. Akantuszlevelekkel díszített főpárkányát közepén női fejet ábrázoló faragás díszíti. Oldalfalai előtt csavart oszlopos dísz látható.³⁹ A szépséges paravánok a tér elosztását szolgálták, és formájukkal, ábrázolásaikkal

az intimitást fokozták. A nagyobbik paraván három, különböző szélességű és magasságú lapból készült. A lapok négy faragott, csigás lábon állnak, íves, hullámos, rózsás, aranyozott keretelésűek. A lapok felső keretét virágfüzerek díszítik. A lapokon ábrázolt festett liget, rózsák, kis tó, szerelmespár mind-mind jellegzetes neorokokó motívum, az élet örömeit jelképezi.⁴⁰ A kandallóparaván négy akantuszleveles lába csigában végződik, a hullámos keretet alul-felül kagylós virágfüzér ékesíti.⁴¹

A mennyezetről nyolcágú kristálycsillár függött, a lenyűgöző méretű tükör visszautkrözte a fényét és a szalon eleganciáját emelte.⁴² A csodálatos tükörhöz konzolasztal tartozik. A konzolasztal négy, ívelt, rokokó faragású lábát kagylós, virágos díszű heveder köti össze. Kávája is dúsan faragott *rocaille*-os, *kartusos* formákkal ékesítette. Lapja bársonnyal bevont fa.⁴³ A tükör álló téglalap alakú, oldalán kettős keretezéssel, felül ívesen kiképzett koronázórészsel, alul *kartusos*, leveles rokokódíszítménnyel. A két keretet középen *rocaille*-os dísz fogja össze.⁴⁴

A tükör mellett fehér zsírkből készült oszlopokon akantuszleveles, szökőkúttal, madárkakkal gazdagon díszített, amfora alakú vázák álltak.⁴⁵

A Közép-Ázsiából származó tekke-türkmen bordóvörös, rozsdabarna, kék és nyers színű gyapjuszőnyeg a 19. század végéről, 20. sz. elejéről származik.⁴⁶ A szőnyeg mintázatának szigorúan határolt belső része a világ rendjét szimbolizálja, a körülfontódó szegélyek pedig ennek a végességére utalnak. A motívum elhelyezkedése szimmetrikus,

34 Leltárszám: HM.2023.40.7.

35 Leltárszám: HM.2023.2023.40.6.

36 Leltárszám: HM.2023.40.1-2.

37 Leltárszám: HM.2023.2023.40.5.

38 Leltárszám: HM.2023.40.3-4.

39 Leltárszám: HM.2023.43.1.

40 Leltárszám: HM.2023.41.1

41 Leltárszám: HM.2023.4.1.

42 Leltárszám: HM.2023.33.1.

43 Leltárszám: HM.2023.45.1.

44 Leltárszám: HM.2023.44.1.

45 Leltárszám: HM.2023.29.1-2.

46 Leltárszám: HM.2023.47.1.

képek, festmények, órák, ötvöstárgyak, ezerféle apróság is hozzájárultak. A Berger–Németh-hagyatékban megtalálható díszmagyar ékszerkészletet bársonnyal bélelt fadobozban, falra akasztva tartották. A díszmagyar ékszerei több különböző ékszerkészlet részeit jelentik. A reprezentatív díszmagyar a reformkorban alakult ki a magyar ünnepi ruhából, és a hazaszeretet, valamint a nemzeti, rendi büszkeség kifejezését szolgálta. Ünnepi öltözetként egészen 1945-ig megmaradt. A díszöltözethez hozzátartozott a felsőkabát, azaz a prémmel szegélyezett bársonymente, az alatta viselt selyemdolmány, a zsinóros nadrág, az alatta viselt, vele egyező színű alsónadrág, a süveg tollforgóval, az aranyrojtos fekete vagy fehér selyem nyakkendő, a sarkantyús csizma, a zsinóröv és a kardcsatlék. A 19. század második felétől teljes ékszerkészlet – gombok, boglár, öv, süvegdísz (forgó) – díszítette az öltözetet, aminek része volt a díszszablya és a kardkötő lánc is. Tudatosan beledolgozták a család tulajdonában megmaradt régebbi ékszereket, ruhadarabokat is, és a díszruhák nemzedékről nemzedékre öröklődtek az ősi nemesség bizonyosságként. A rendkívül finom, műves ötvösmunka elegáns, egyedi megjelenést biztosított viselőjének. Az öv, a mentekötők, a tollforgók és a gombok együttese a 19. század második feléből származik, anyaga aranyozott ezüst, domborított, vésett, poncolt, filigrán, pajzs alakú díszekkel, különböző türkiz- és gránátköves, zománcos és bogláros díszű tagokból összeállított.

Az öv karikákkal összekapcsolt, keskeny tagozatokból áll, rajta szimmetrikus elrendezésben három nagyobb és három kisebb domborított, vésett, poncolt pajzs alakú kerek díszítmény, apró türkizekkel. Az övhöz tartozó mentekötőlánc karikákkal összekapcsolt, keskeny tagokból áll, rajta három nagyobb, domborított, vésett, poncolt pajzs

alakú kerek díszítmény, apró türkizekkel. A készlethez tartozó tollforgó kerek tollhüvelyét türkizkövek ékesítik. A felszerelést türkizköves pitykegombok egészítik ki. A másik öv, mely egy független készlethez tartozik, karikákból fűzött és három kerek boglárrel, apró türkizekkel gazdagított. A két szélső tollforgó egyedülálló, készlethez nem tartozó. A bal oldali kerek tollhüvelyén türkiz- és gránátkövek, a jobb oldali áttört díszes tollhüvelyén türkiz, gránát, zománc és függő igazgyöngyök láthatóak. A több különböző készlethez tartozó pitykegombok türkizzel ékesítettek.⁵⁰ A dobozon kívül található aranyozott ezüst ékszerkészlet része a karikákból fűzött három domborított, vésett, poncolt pajzs alakú díszítményt bíró öv, és két boglár, gránáttal, türkizzel, zománcsal díszítve.⁵¹ A Berger–Németh-hagyaték felajánlásakor nemcsak a neorokokó szalongarnitúrát, az iparművészet remekeit kapta meg a Savaria Múzeum, hanem a francia jelleggel bíró modern lakberendezés képzőművészeti kiegészítőit is. Az 1920-as években a Berger család otthonában a szalon falát fényképek, legyező, díszmagyar ékszerkészlet és festmények díszítették. Az órás-, ékszerész-, ötvösdinasztia mesterei, Berger Zoltán, veje, Németh László, majd B. Németh László is – talán mert ők maguk is művészek voltak – értékelték, s szívesen támogatták a kortárs helyi művészetet. Éppúgy, ahogy jelenünkben Németh Zsuzsanna és Németh Ádám támogatja nagyvonalú ajándékozással a kulturális örökségünket. A száz évvel korábbi, érintetlenül megmaradt szalonberendezés bemutatja azt a gazdag polgári miliót, amelyben e család a mindennapjait élte. Szombathely és polgárai ízlésének, anyagi körülményeinek, életének, múltjának emlékeként, örökségeként.

50 Leltárszám: HM.2023.31.1. – 2023.36.2.

51 Leltárszám: HM.2023.52.1. – 2023.54.1.

Enteriőr Az ötvös című kiállításban. Fotó: Mészáros Irén, 2023

Karosszék. Fotó: Mészáros Irén, 2023

Karosszék részlete. Fotó: Mészáros Irén, 2023

Féldoldalas ülőke. Fotó: Mészáros Irén, 2023

Paraván. Részlet. Fotó: Mészáros Irén, 2023

Kandallóparaván. Fotó: Mészáros Irén, 2023

Enteriőr. Részlet. Fotó: Mészáros Irén, 2023

Falikárpit. Részlet. Fotó: Mészáros Irén, 2023

Imaszőnyeg. Fotó: Mészáros Irén, 2023

Díszoklevél. Fotó: Mészáros Irén, 2023

Díszmagyar ékszerkészlet. Részlet. Fotó: Mészáros Irén, 2023